

Приловський Володимир Володимирович,

старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Єрмоєнко Ірина Леонідівна,
адвокат

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМ ЗАПОВІТУ ПРИ ЙОГО СКЛАДАННІ ОСОБОЮ, ЯКА НЕ МОГЛА КЕРУВАТИ СВОЇМИ ДІЯМИ В МОМЕНТ ПІДПИСАННЯ

Як відомо, заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті (ст. 1233 ЦК України).

У ч. 2 ст. 1223 ЦК України законодавець визначив пріоритет спадкування за заповітом над спадкуванням за законом, зазначивши, що спадкування за законом має місце лише в разі відсутності заповіту, визнання його недійсним, неприйняття спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями за заповітом, а також у випадку неповного охоплення заповітом всієї спадщини.

Незважаючи на зовнішню простоту, спадкування за заповітом може породжувати низку проблем юридичного та технічного характеру, вирішенню яких може сприяти більш широке використання інституту виконання заповіту. Безперечно, при складенні заповіту повинні бути виконані усі вимоги законодавства щодо складання та оформлення заповіту.

Але нерідко заповіт складається заповідачем і посвідчується під час тяжкої хвороби при знаходженні у лікарні під наглядом лікарів.

Будь-які права та обов'язки спадкоємців виникають лише після смерті заповідача, тобто розпорядження набувають юридичної сили з моменту відкриття спадщини.

Тут і можуть виникнути питання у спадкоємців або інших заінтересованих осіб щодо дійсності складеного заповіту в умовах важкого стану здоров'я заповідача.

Перебуваючи у лікарні, заповідач може знаходитись у такому стані, коли від негативних наслідків хвороби або дії сильнодіючих знеболювальних препаратів може не зовсім адекватно реагувати на зовнішні імпульси, мати психічний стан, при якому не можлива або утруднена можливість прийняття правильних рішень і відповідальності за свої вчинки.

В таких випадках нерідко в лікарню починають навідуватись родичі й інші особи, які починають своїми діями видавати «безмірну» родинну чи дружню прихильність до хворого, завдяки чому та під підбурюванням таких відвідувачів приймають рішення про написання заповіту на їх користь, таким

чином спростовуючи можливість отримання спадщини спадкоємцями взагалі або попередньої черги, або зменшуючи їх частку.

Скориставшись станом заповідача і посвідчивши заповіт відповідною посадовою особою лікарні, яка за законом може вчиняти такі дії, не зовсім порядні особи можуть отримати у спадщину майно, яке їм ні в якому разі належать не повинно.

Оскаржити заповіт можливо у суді. І як вже зазначено було вище, право на пред'явлення позову про недійсність заповіту виникає лише після смерті заповідача. Звернутися до суду з вимогою визнати заповіт недійсним або частково недійсним може тільки особа, права і законні інтереси якої порушено у цьому документі. Позов зазвичай подається особами, які втратили право на спадкування за законом через наявність заповіту. Зрозуміло, судовий розгляд щодо оскарження заповіту може початися тільки після відкриття спадщини.

Відповідно до статті 1252 ЦК України заповіт особи, яка перебуває на лікуванні у лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також особи, яка проживає в будинку для осіб похилого віку та інвалідів, може бути посвідчений головним лікарем, його заступником з медичної частини або черговим лікарем цієї лікарні, госпіталю, іншого стаціонарного закладу охорони здоров'я, а також начальником госпіталю, директором або головним лікарем будинку для осіб похилого віку та інвалідів.

У ст. 225 ЦК України зазначено, що правочин, який дієдатна фізична особа вчинила у момент, коли вона не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, може бути визнаний судом недійсним за позовом цієї особи, а в разі її смерті – за позовом інших осіб, чії цивільні права або інтереси порушені.

Відповідно до п. 16 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 року № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» зазначається, що правила зазначеної ст. 225 ЦК України поширюються на ті випадки, коли фізичну особу не визнано недієдатною, однак у момент вчинення правочину особа перебувала в такому стані, коли вона не могла усвідомлювати значення своїх дій та/або не могла керувати ними (тимчасовий психічний розлад, нервові потрясіння тощо). Для визначення такого стану на момент укладення правочину суд відповідно до ст. 145 (з 15.12.2017 р. ст. 105 – прим. авт.) Цивільного процесуального кодексу (обов'язкове призначення експертизи судом) зобов'язаний призначити судово-психіатричну експертизу за клопотанням хоча б однієї із сторін. При розгляді справ за позовами про визнання недійсними заповітів на підставі ст. 225, ч. 2 ст. 1257 ЦК України суд відповідно до ст. 145 (з 15.12.2017 р. ст. 105) ЦПК України зобов'язаний призначити посмертну судово-психіатричну експертизу. Висновок такої експертизи має стосуватися стану особи саме на момент вчинення правочину.

Але виходячи з адвокатської практики, у деяких подібних випадках

процедура оспорювання дійсності таких заповітів вкрай утруднена, або навіть неможлива.

Нелегко довести дійсний стан заповідача на момент складання та підписання заповіту, оскільки експертиза може проводитись лише по медичним документам, за даними яких можна тільки з долею імовірності визначити, в якому стані міг перебувати хворий, а не в якому перебував реально. Утруднено встановлення та пошук осіб, яким могло бути щось відомо про стан здоров'я заповідача на момент складання заповіту, та отримання від них достатньої інформації, адже минув певний час.

Це зовсім не повинно означати, що добросовісним спадкоємцям не треба прикладати зусиль для встановлення істини.

У разі встановлення недійсності заповіту, спадкоємець, який за цим заповітом був позбавлений права на спадкування, одержує право на спадкування за законом на загальних підставах (ч. 4 ст. 1257 ЦК України). Визнання правочину недійсним пов'язане з анулюванням майнових наслідків його вчинення і встановлення наслідків, передбачених Законом.

Аналізуючи ЦК України, можна дійти висновку, що законодавством фактично передбачено межі волевиявлення заповідача щодо змісту і форми заповіту, стану заповідача, в якому він перебуває під час посвідчення такого одностороннього правочину. Так, вказана ст. 1257 ЦК України передбачає можливість визнання окремих частин або заповіту в цілому недійсними.

Така норма без адекватного роз'яснення реальних вимог до змісту заповіту, процедури його визнання недійсним та процесу забезпечення захисту прав заповідача вважатись реально діючою може вважатись досить умовно.

1. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44, – ст. 356.

2. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2004 р., №№ 40-42, ст. 492.

3. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними. / Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 року № 9.